

Συντηρητής εκτός έδρας: Ανασκαφές στην Ανατολική Μεσόγειο

Αριστοτέλης-Γεώργιος Σακελλαρίου

Συντηρητής Αρχαιοτήτων & Έργων Τέχνης
ΜΑ Προληπτική Συντήρηση

Το κείμενο που ακολουθεί είναι βασισμένο σε παραδείγματα από ανασκαφές που διενεργήθηκαν στον γεωγραφικό χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, ανεξαρτήτως της χώρας προέλευσης των ερευνητικών αποστολών. Τα αρνητικά παραδείγματα ευτυχώς εξαλείφονται σταδιακά στα ελληνικά προγράμματα, αλλά ισχύουν ακόμη περιστασιακά για ξένες αποστολές στις οποίες πιθανότατα κάποιος να εργαστεί.

Ο σύγχρονος συντηρητής αντικειμένων καλείται να καταρρίψει τα στερεότυπα των παλαιότερων εποχών, του «οστρακο-κολλητή» και του «μεταλλοτρίφτη», προς όφελος μιας ευρύτερης μέριμνας για τα αντικείμενα που περιλαμβάνεται στο επάγγελμά του. Βασισμένος στην εκπαίδευση και τον τομέα ειδίκευσής του, δεν αναλώνεται μοναχά στην αποκατάσταση των αντικειμένων αλλά καλείται να εγγυηθεί, σε ρεαλιστικά όρια, για τη διατήρησή τους, είτε ως μονάδων είτε ως συλλογών (Protz 1995, 59). Αυτό ξεκινάει από τη στιγμή της ανάσυρσης κατά την ανασκαφή, την πρώτη αποθήκευση, έως την τοποθέτησή τους σε μουσειολογικά ασφαλή χώρο.

Οι περισσότεροι αρχαιολόγοι, που έχουν λάβει την εκπαίδευσή τους σε χώρες της ανατολικής Μεσογείου, έχουν διδαχθεί ανασκαφικές μεθόδους από διαλέξεις, πρακτική άσκηση ή και τα δύο. Αυτές οι μέθοδοι εστιάζουν περισσότερο στην καταγραφή και καταχώριση πληροφοριών, παρά στην εξεζητημένη ανάσυρση των αντικειμένων (object lifting). Δεν είναι σπάνιο επίσης ο αρχαιολόγος να καθοδηγεί εργάτες για την ανάσυρση ευρημάτων, οι οποίοι ίσως διαθέτουν πολύχρονη εμπειρία, αλλά όχι ακαδημαϊκή-επιστημονική γνώση. Ανάμεσα στον εντοπισμό και την καταγραφή της τοποθεσίας του ευρήματος και στην ασφαλή ανάσυρση/μεταφορά του υπάρχει ένα κενό (Σακελλαρίου 2006, 2). Μάλιστα, συχνά οι ζημιές προκαλούνται κατά τη διάρκεια του απρόσεκτου «χειρισμού» (handling), της συσκευασίας (packing) και της μεταφοράς των ευρημάτων (Ashley-Smith 1994, 28). Αυτό είναι το στάδιο στο οποίο ο συντηρητής καλείται να δώσει τη γνώμη και τις γνώσεις του. Η αναγνώριση και αποδοχή αυτής της γνώμης είναι χρονοβόρα υπόθεση, αλλά πρέπει να αντικαταστήσει τις λανθασμένες αντιλήψεις που επικρατούν στην πλειονότητα των προγραμμάτων, όπως ότι ο συντηρητής επιβραδύνει τις εργασίες ή ότι η εργασία του μπορεί να εκτελείται περιστασιακά από όλα τα μέλη της ομάδας, τα οποία δεν έχουν ειδικές γνώσεις (Tubb 1985, 17).

Προκλήσεις

Οι σημαντικότερες προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει ο συντηρητής σε ένα υπαίθριο ανασκαφικό πρόγραμμα είναι οι εξής:

- *Ο συντηρητής δρα ως μονάδα.* Σε αντίθεση με τους εργά-

τες και τους αρχαιολόγους, ο συντηρητής είναι συχνά μόνος του. Είναι υπεύθυνος για το συντονισμό και τη διεξαγωγή των εργασιών συντήρησης, πράγμα που προϋποθέτει ότι η προετοιμασία θα ξεκινήσει αρκετούς μήνες πριν (υλικά, συνεννοήσεις οικονομικού περιεχομένου κ.ά.) και θα διαρκέσει έως μετά το τέλος του προγράμματος (π.χ. παράδοση φωτογραφικού υλικού και ημερολογίων).

- *Η ακριβής αρμοδιότητα και η δράση του συντηρητή είναι άγνωστη σε ένα ευρύ σύνολο ατόμων σε μία ανασκαφή.* Αυτό έχει συχνά ως συνέπεια οι εργασίες συντήρησης να εκτελούνται από άλλα άτομα, ενώ υπάρχει συντηρητής

1. Τα οστρακα που δεν στέγνωσαν εντελώς τοποθετήθηκαν σε κλειστό σακουλάκι πολυαιθυλενίου με αποτέλεσμα τη δημιουργία γόνιμου μικροκλίματος για βλαβερούς μικροοργανισμούς.

διαθέσιμος στο χώρο της ανασκαφής. Ο συντηρητής λοιπόν πρέπει να τονίσει τη σημασία της προσφοράς του, καθώς και της συνεργασίας του με όλες τις ειδικότητες και τα άτομα της ομάδας (π.χ. αρχαιολόγους, εργάτες, φοιτητές, φωτογράφους και ανθρωπολόγους).

- *Ο συντηρητής οφείλει να φροντίσει να τηρηθούν οι στοιχειώδεις αρχές συντήρησης αρχαιοτήτων, όπως είναι η αρχή της αντιστρεψιμότητας.* Ένα απλό παράδειγμα μη τήρησης αυτών των αρχών είναι η τάση οι αριθμοί μητρώων να σημειώνονται με μαρκαδοράκι απευθείας στην επιφάνεια ενός κεραμικού ή ενός λίθου. Αυτή είναι μία ενέργεια που πολύ δύσκολα διορθώνεται, ενώ θα μπορούσε να αποφευχθεί με την εφαρμογή κάποιου ευκόλως αντιστρέψιμου υλικού μεταξύ επιφάνειας και μελανιού (π.χ. Paraloid B72). Αν και αυτό συμβαίνει περιστασιακά σε ξένες αποστολές, στην Ελλάδα σταδιακά αυτή η τακτική γίνεται όλο και πιο σπάνια. Αξίζει να σημειωθεί ότι ως ενδιάμεσο υλικό χρησιμοποιείται ευρέως διάφανο βερνίκι νυχιών διότι, αν και δεν έχει τις ιδιότητες του Paraloid, βρίσκεται εύκολα στην αγορά, χωρίς να σημαίνει ότι είναι και οικονομικότερο. Ένα δεύτερο παράδειγμα αφορά την αμέλεια του σωστού στεγνώματος των οστράκων μετά το πλύσιμό τους, η οποία επιφέρει προβλήματα όπως η αποίκηση μικροοργανισμών (εικ. 1).
- *Ο συντηρητής πρέπει να οργανώσει το χρόνο του.* Πρέπει να συντονίσει τις ενέργειές του με το ρυθμό ανάσυρσης των ευρημάτων, ανάλογα με την περίπτωση. Η επικέντρωση της προσοχής του σε ένα μόνο αντικείμενο έστω και για περιορισμένο χρονικό διάστημα μπορεί να προκαλέσει τη συσσώρευση εκκρεμοτήτων για άλλα αντικείμενα που πρέπει να ελεγχθούν από μέρους του. Ένα ελαστικό χρονοδιάγραμμα είναι καλό να κοινοποιείται και να συζητείται με τον υπεύθυνο της ανασκαφής, ώστε να υπάρχει κατανόηση και υποστήριξη από μέρους του.
- *Το σημαντικότερο στοιχείο για μια επιτυχημένη αποστολή είναι η επικοινωνία με τον υπεύθυνο του ανασκαφικού προγράμματος.* Πολλές φορές παρουσιάζεται το δίλημμα: σωστή συντήρηση ή ανάδειξη πληροφοριών; Ένα παράδειγμα είναι ο καθαρισμός των ευρημάτων *in situ*. Παράμετροι όπως η οικονομική ευχέρεια ώστε να σταλεί το αντικείμενο σε εργαστήριο και τα χρονικά όρια που θέτει ο υπεύθυνος για τη δημοσίευση του ανασκαφικού υλικού παίζουν καθοριστικό ρόλο. Ας σημειωθεί ότι διερευνητικός καθαρισμός για αρκετά υλικά μπορεί να γίνει μόνο εντός οργανωμένου εργαστηρίου (Cronyn 1990, 5). Ο συντηρητής έχει υποχρέωση να αναφέρει στον υπεύθυνο του προγράμματος τις συνέπειες των όποιων επιλογών, επισημαίνοντας τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις στο αντικείμενο.

Προετοιμασία του χώρου εργασίας

Ο συντηρητής θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος για το ότι ο χώρος που θα του δοθεί δεν θα έχει τις ανέσεις ενός εξο-

2. Κοντινό πλάνο των οστών εντός της ταφής. Το νεκρικό σάβανο είναι ορατό γύρω από τις κνήμες και έχει το χρώμα της στάχτης.

πλισμένου εργαστηρίου, επομένως η μεγάλη ευελιξία, η συνέπεια και ο αυτοσχεδιασμός είναι απαραίτητα ώστε να έχει το σωστό αποτέλεσμα σε κάθε τομέα.

Συνήθως τα ανασκαφικά προγράμματα διαρκούν από δύο εβδομάδες έως και δύο μήνες το χρόνο. Πράγμα που σημαίνει πως για τόσο σύντομο διάστημα δεν διατίθεται σημαντικό κεφάλαιο στη χρήση μεγάλων στεγασμένων χώρων. Ο περιορισμένος στεγασμένος χώρος χρησιμοποιείται για αποθήκευση ευρημάτων και σκαπτικών εργαλείων, γραφεία μελέτης και καταγραφής και φυσικά ως κατάλυμα. Η συνεννόηση με τον υπεύθυνο του προγράμματος για την εξασφάλιση ενός χώρου εργαστηρίου είναι καλό να γίνεται αρκετό χρόνο πριν από το πρόγραμμα. Αυτό δίνει τη δυνατότητα κατοχύρωσης του χώρου, καθώς και τη δυνατότητα αλλαγής του. Σημαντική προϋπόθεση είναι η ασφάλεια των αντικειμένων και του εξοπλισμού. Η ασφάλεια του ίδιου του συντηρητή έρχεται βεβαίως πρώτη, αλλά εξασφαλίζεται με τον τρόπο που θα οργανώσει το χώρο του.

Από τα σημαντικότερα στοιχεία ενός αυτοσχέδιου εργαστηρίου είναι το φως, ο σωστός εξαερισμός και το νερό. Ο σταθερός πάγκος εργασίας τοποθετείται κοντά σε παράθυ-

3. Λίθινα αντικείμενα που έχουν τοποθετηθεί με τη σειρά εισαγωγής τους στο αυτοσχέδιο εργαστήριο, ώστε ο συντηρητής να εκτιμήσει την κατάστασή τους.

ρα, ώστε να εξασφαλίζεται το ηλιακό φως, που θεωρείται το καλύτερο, και παράλληλα να διευκολύνεται και ο εξαερισμός. Το αναμενόμενο πρόβλημα που μπορεί να προκληθεί είναι η εισχώρηση μεγάλων ποσοτήτων σκόνης ή άμμου. Ο συντηρητής θα πρέπει να καθαρίζει συχνά το χώρο του και να καλύπτει επιφάνειες όπως αυτές του εξοπλισμού, των βιβλίων ή των υπολογιστών. Για αυτό το σκοπό χρησιμοποιούνται καθαρές σακούλες πολυαιθυλενίου, σε μέγεθος αντίστοιχο του κάθε ευρήματος. Μία δεύτερη λύση είναι η πλαστική μεμβράνη ευρείας χρήσης, που όμως είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθεί περισσότερες από μία φορά και επίσης λόγω του στατικού ηλεκτρισμού έλκει τη σκόνη. Τέλος το νερό, που είναι απαραίτητο στο εργαστήριο, πρέπει να είναι απαλλαγμένο από άλατα και άλλες ουσίες που θα προκαλέσουν προβλήματα στα αντικείμενα. Απιονισμένο νερό μπορεί να βρεθεί σε καταστήματα της πλησιέστερης κεντρικής πόλης. Πωλείται σε πλαστικά δοχεία για το σίδερο ατμού ή για τους υαλοκαθαριστήρες του αυτοκινήτου. Μία μεγάλη ποσότητα απιονισμένου νερού θα πρέπει να εξασφαλισθεί από την πρώτη μέρα της ανασκαφικής περιόδου στο εργαστήριο, ώστε να μην υπάρξει έλλειψη την ώρα της εργασίας.

Ως τρίτο στάδιο της προετοιμασίας του χώρου είναι να υπάρχει πρόσβαση σε ηλεκτρική πηγή και χώρος αποθήκευσης χημικών. Το ηλεκτρικό ρεύμα δεν είναι εύκολα διαθέσιμο, ειδικά όταν ο στεγαζόμενος χώρος είναι κάποια σκηνή. Είναι όμως σημαντικός παράγοντας που θα καθορίσει το τι είδους εξοπλισμός θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Ένα συχνό πρόβλημα είναι η επαναφόρτιση του φορητού ηλεκτρονικού υπολογιστή, ο οποίος χρησιμοποιείται όλο και πιο συχνά. Μία τακτική που αποδεικνύεται

ιδιαίτερα χρήσιμη, όταν διατίθενται οι πόροι, είναι η χρήση ηλιακών ηλεκτρονικών συσσωρευτών. Ο χώρος αποθήκευσης χημικών θα πρέπει να είναι απομονωμένος από το υπόλοιπο εργαστήριο, ώστε να μην επηρεάσει με κανένα τρόπο την υγεία του συντηρητή ή των υπόλοιπων μελών της ομάδας. Η Kathryn Tubb αναφέρει ότι τα πώματα των φιαλών πρέπει να μην είναι σφιχτά βιδωμένα, αλλά χαλαρά ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος να δημιουργηθεί μεγάλη πίεση εντός τους, λόγω της μεγάλης πτητικότητας σε συνδυασμό με τις συνήθως υψηλές θερμοκρασίες (Tubb 1985, 18). Εάν γίνει επιλογή αυτής της τακτικής, είναι ευθύνη του συντηρητή να μεριμνήσει για την ασφάλεια όσων πλησιάζουν τις φιάλες.

Ως τελικό στάδιο της προετοιμασίας του χώρου εργασίας είναι η εύρεση υλικών και εξοπλισμού. Εάν ο συντηρητής συμμετέχει για πρώτη φορά σε ένα πρόγραμμα, είναι προφανώς δύσκολο να προβλέψει τον αριθμό των ευρημάτων που θα ανασυρθούν στην επιφάνεια. Μπορεί όμως να κάνει κάποια εκτίμηση σε συνεννόηση με τον υπεύθυνο αρχαιολόγο ή έναν παλαιότερο συντηρητή. Κατ' επέκταση πρέπει να λάβει υπόψη του το είδος και τον όγκο του υλικού που αναμένεται να βρεθεί, βάσει προηγούμενων ανασκαφών στην περιοχή. Επίσης μπορεί να του ζητηθεί η εργασία πάνω σε παλαιότερα ευρήματα. Και στις δύο περιπτώσεις ο συντηρητής αναλαμβάνει να παρουσιάσει λίστα των υλικών που θα χρειαστούν, των προμηθευτών και τον προϋπολογισμό. Στο θέμα των προμηθευτών η κατάσταση δυσκολεύει όταν το πρόγραμμα διεξάγεται σε άλλες χώρες της ανατολικής Μεσογείου. Η μεταφορά των υλικών από τα μέλη της ανασκαφής, από μία χώρα σε μία άλλη, δεν ενδείκνυται, μιας και υπάρχουν περιορισμοί στη μεταφορά υγρών με αεροπλάνο. Ας μην ξεχνάμε ότι πολλά

από αυτά που θα χρησιμοποιηθούν είναι εύφλεκτα, οπότε πρέπει να αναζητηθούν προμηθευτές στις αντίστοιχες χώρες ή που αναλαμβάνουν να στείλουν ταχυδρομικά τα υλικά σε αυτές. Ως προς την έρευνα των προμηθευτών μπορεί να ζητηθεί συμβουλές από τις τοπικές ή ξένες αρχαιολογικές σχολές της χώρας. Ο εξοπλισμός που μπορεί να εξασφαλιστεί δεν έχει άμεση σχέση με τον αναμενόμενο αριθμό και το υλικό των ευρημάτων, αλλά με τον προϋπολογισμό του κάθε προγράμματος. Ο υπεύθυνος της ανασκαφής μπορεί να δώσει αυτή την πληροφορία αρκετό καιρό πριν.

Απαραίτητα εργαλεία είναι συνήθως το νυστέρι, η λαβίδα και αναλώσιμα όπως το βαμβάκι και οι χειρουργικές λάμες. Σε ό,τι αφορά τον πιο ακριβό, αλλά χρήσιμο εξοπλισμό, υπάρχει η ζυγαριά ακριβείας και το μικροσκόπιο. Μια οικονομικότερη λύση για το ζύγισμα –αν και θα είναι λιγότερο ακριβές–, είναι η αγορά ψηφιακής ζυγαριάς τροφίμων από κατάστημα στην πλησιέστερη κεντρική πόλη. Όσον αφορά το στερεοσκοπικό μικροσκόπιο μπορεί επίσης να εξεταστεί η επιλογή φορητού μονόκυαλου μεγέθυνσης (field monocular microscope). Το φορητό μονόκυαλο μεγέθυνσης έχει εφαρμογή σε μεγάλη γκάμα επαγγελμάτων, όπως του εντομολόγου και του γεωλόγου, παρέχει ικανοποιητική μεγέθυνση, αλλά είναι ευαίσθητο στη σκόνη και δεν διαθέτει σταθερή βάση εν ώρα εργασίας. Αν και είναι δυσεύρετο στην ελληνική αγορά, μπορεί να εντοπιστεί στα καταστήματα του διαδικτύου.

Ανεξαρτήτως του διαθέσιμου εξοπλισμού, ο συντηρητής πρέπει να είναι καταρτισμένος με στόχο την εφικτή ολοκλή-

4. Τα σημαντικότερα βιβλία είναι καλό να είναι προστατευμένα. Τα βιβλία της εικόνας ανήκουν σε βιβλιοθήκη του ιδρύματος που διεξάγει την ανασκαφή και είναι τοποθετημένα σε καθαρές σακούλες πολυαιθυλενίου, ώστε να προστατευθούν από τη σκόνη και την άμμο.

ρωση της κάθε εργασίας που έχει αναλάβει. Αυτοσχεδιάζοντας με αίσθηση συνέπειας είναι εφικτό να δημιουργήσει κάποιες συνθήκες ανάλογες εργαστηρίου, π.χ. να ετοιμάσει κάποιο αφυγραντικό, να δημιουργήσει λεκάνη συγκολλησών ή βάση για σταθερό μεγεθυντικό φακό.

Προσωπική προετοιμασία

Το παν για την επιτυχή ολοκλήρωση των εργασιών συντήρησης σε ένα ανασκαφικό πρόγραμμα είναι η σωστή επικοινωνία του συντηρητή με όλα τα μέλη της ομάδας, ξεκινώντας από τον γενικό υπεύθυνο, τους συνάδελφους στον ίδιο ή σε διαφορετικό τομέα, και φτάνοντας ως τους φοιτητές και τους εργάτες. Η επικοινωνία δεν είναι πάντα εύκολη, ιδίως όταν υπάρχει πίεση χρόνου. Ένα παράδειγμα είναι το πρόβλημα που δημιουργήθηκε με την αποκάλυψη του εσωτερικού ενός τάφου της ρωμαϊκής περιόδου στην περιοχή Τζάμπαλ Χάμρατ της κεντρικής Ιορδανίας. Η σωρός αποτελείτο μόνο από οστά και ήταν τοποθετημένη σε στενό κτιστό τάφο. Το νεκρικό σάβανο που κάποτε την κάλυπτε είχε φθαρεί ανεπανόρθωτα, όμως διατηρούσε ακόμη στοιχεία από το σχήμα του γύρω από τις κνήμες των ποδιών (εικ. 2). Το ύφασμα ήταν εξαιρετικά εύθρυπτο και η παραμικρή μετακίνησή του μπορούσε να προκαλέσει την καταστροφή του. Η σύσταση του συντηρητή ως προς το ύφασμα (λόγω σπανιότητας), όσον αφορά την ανάσυσή του θα ήταν η εξής: να ανασκαφθεί ο χώρος περιμετρικά, λίγα εκατοστά κάτω από το εύρημα. Να περάσει «σχάρα» κάτω από την εν λόγω περιοχή χωρίς να τη «διαταράξει». Κατόπιν να στερεοποιηθεί το χώμα γύρω από το εύρημα με πλαίσιο, ώστε να κρατήσει σταθερές τις κνήμες με το ύφασμα, το οποίο να ανασυρθεί πλέον σαν παραλληλόγραμμο τεμάχιο με ασφάλεια, ώστε να σταλεί σε ένα οργανωμένο εργαστήριο. Οι κνήμες θα επιστρέφονταν στην ανθρωπολογική ομάδα της ανασκαφής, ώστε να συνεχίσει τις έρευνές της. Ο ανθρωπολόγος εξέφρασε την άποψη ότι υπάρχουν ελάχιστοι πλήρεις σκελετοί σαν και αυτόν και καθώς ο χρόνος του προγράμματος πιέζει, θα ήταν σημαντικό να ερευνηθούν δίχως να διαμελιστούν και να χαθούν σημαντικά στοιχεία ως προς την ενότητα των οστών. Στη συζήτηση που ακολούθησε με τον υπεύθυνο της ανασκαφής παρατέθηκαν επιχειρήματα και από τις δύο πλευρές. Η σπανιότητα ήταν η αιτία για να δοθεί προτεραιότητα στη διατήρηση του υφάσματος. Ο διάλογος ήταν το κλειδί για να σωθεί ένα τόσο σπάνιο εύρημα. Αντίστοιχες περιπτώσεις πάντα προκύπτουν και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τρόπο ώριμο και επαγγελματικό.

Προχωρώντας, η κατανόηση των διαδικασιών της σύγχρονης αρχαιολογίας, η γνώση της επιστήμης των υλικών, η παλαιότερη-αρχαία τεχνολογία τους και η αισθητική αντίληψη σχεδόν επιβάλλονται (Cronyn 1990, 8). Μεγάλη βοήθεια θα παρέχουν κατά την περίοδο των εργασιών οι προσωπικές σημειώσεις του συντηρητή, η επιλεγμένη βιβλιογραφία, κα-

θώς και ένας κατάλογος με εξειδικευμένες επαφές. Η συζήτηση και οι συμβουλές των ατόμων του κλάδου μπορούν να δώσουν λύσεις σε προβλήματα όπου το αποτέλεσμα είναι διττό. Εάν ο συντηρητής δεν έχει επίγνωση ή διαφωνεί με κάποια κατάσταση, δεν πρέπει να σιωπήσει, διότι αυτό μπορεί να προκαλέσει μεγάλο αριθμό ανεπιθύμητων συνεπειών. Η ειλικρίνεια είναι κάτι που θα εκτιμηθεί και μπορεί εύκολα να ερμηνευθεί ως αφοσίωση προς το έργο.

Ένα ακόμη στοιχείο που θα ωφελήσει τον συντηρητή είναι να ενημερωθεί για την κουλτούρα της περιοχής όπου θα εργαστεί. Για παράδειγμα, στην πλειονότητα των μουσουλμανικών χωρών η αποκαλυπτική ενδυμασία είναι προκλητική, ειδικά στις γυναίκες. Πληροφορίες μπορεί να αποκομίσει από άτομα που έχουν εργαστεί εκεί στο παρελθόν, ταξιδιωτικούς οδηγούς και ενημερωτικές εκπομπές καθώς και το διαδίκτυο. Ευαισθησία και σεβασμός στα τοπικά έθιμα, ακόμη και εάν δεν ακολουθούνται από όλα τα μέλη της αποστολής, ανταποδίδονται από τους τοπικούς παράγοντες ως σεβασμός προς το άτομο. Το αποτέλεσμα θα είναι προς όφελος της ομαλής και ευχάριστης διεξαγωγής των εργασιών.

Αντίστοιχη ενημέρωση απαιτείται και για το κλίμα της περιοχής. Η ανατολική Μεσόγειος, παρά το γενικό εύκρατο κλίμα, μπορεί τοπικά να έχει αρκετά ακραίες συνθήκες ανάλογα με την περίοδο. Για παράδειγμα μία ανοιξιότικη μέρα που στις Κυκλάδες επικρατεί μέση θερμοκρασία 20 C°, στην έρημο του Σινά το θερμομόμετρο μπορεί να αγγίζει τους 32 C° και τα όρη του Λιβάνου να διατηρούν χιόνι. Εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες επικρατούν την καλοκαιρινή περίοδο, όταν πραγματοποιούνται και τα περισσότερα ανασκαφικά προγράμματα, ειδικά σε περιοχές μακριά από τη θάλασσα. Ο συντηρητής θα χρειαστεί να παρουσιάσει ανθεκτικότητα στις όποιες συνθήκες, καθώς το κλίμα επηρεάζει την ενεργητικότητα και τη διάθεση. Παράλληλα υπάρχει και άλλος ένας ανασταλτικός παράγοντας: τα έντομα. Τους ζεστούς μήνες, κουνούπια, μύγες και άλλα έντομα συναντιούνται σε έξαρση στην ανατολική Μεσόγειο. Γι' αυτό το λόγο ένα πολύτιμο εξάρτημα στις αποσκευές του συντηρητή είναι η κουνουπιέρα.

Η τελευταία προετοιμασία είναι η ψυχολογική. Πολλά ανασκαφικά προγράμματα δεν διαφέρουν πολύ από την κατασκήνωση στον τρόπο συμβίωσης. Αυτό συνεπάγεται την απώλεια προσωπικού χώρου, καθώς η κοινή εργασία και ο ύπνος στον ίδιο χώρο με τους συναδέλφους καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας.

Συμπεράσματα

Η έρευνα προσδιορίζει τη φύση του αντικείμενου, τα υλικά του, την τεχνολογία του και τη φθορά του (Child 2006, x). Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να είναι κατανοητό ότι οι «τεταμένες» σχέσεις μεταξύ αρχαιολόγων και συντηρητών είναι ουσιαστικά ένας μύθος. Οι εργασιακές συνθήκες σε δύο επαγγέλματα τόσο διαφορετικά αλλά τόσο συνδεδεμένα, με

άξονα την έρευνα, μπορούν να συντελέσουν σε ένα άριστο αποτέλεσμα όσον αφορά την εξασφάλιση και την ερμηνεία των ευρημάτων, της ιστορίας μέσω της ύλης.

Έξω από το πλαίσιο της εργασίας, η σημαντικότερη ανταμοιβή από όλες είναι οι φιλίες που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών μέσα από τη συνεργασία και τη συμβίωση. Το ανασκαφικό πρόγραμμα είναι μία ευκαιρία για κάποιον να ζήσει σε συνθήκες διαφορετικές από την καθημερινότητά του, να δοκιμάσει τα όριά του και γνωρίσει τον ίδιο του τον εαυτό καλύτερα, γεμίζοντας με πολύτιμες εμπειρίες ζωής (Frost 1994, 21).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

* Εκτός άλλων αφανών συνεργατών, θερμές ευχαριστίες στην αρχαιολόγο Κάτια Τσάκα για τη συμβολή της στον έλεγχο κάποιων στοιχείων του κειμένου. Οι φωτογραφίες του άρθρου είναι του Αριστοτέλη-Γεώργιου Σακελλαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ASHLEY-SMITH JONATHAN (1994), «Let's be honest-realistic. Environmental parameters for loaned objects», στο *Preventive Conservation, Preprints to Ottawa IIC Congress IIC*, London, σ. 28-31.
- CHILD ROBERT (2006), «Introduction», στο Bytler Caroline (επιμ.), *Things Fall Apart: Museum Conservation in Practice*, National Museum of Wales, Cardiff.
- CRONYN J.M. (2005), *The Elements of Archaeological Conservation*, Routledge, New York.
- FROST MURRAY (1994), «Preventive conservators as problem solvers not problem creators», στο *Preventive Conservation, Preprints to Ottawa IIC Congress IIC*, London, σ. 21-23.
- PROTT LYNDEL (1995), «National and international laws on protection of the cultural heritage» στο Tubb Kathryn (επιμ.), *Antiques Trade or Betrayed*, Archetype, London, σ. 57-72.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Α.Γ. (2006), «Definitions», αδημ. εργασία για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Προληπτική Συντήρηση» του Πανεπιστημίου Northumbria, Newcastle, σ.1-23.
- TUBB K. (1985), «Field conservation in the Middle East», *UKIC The Conservator* 9, σ. 17-23.

Conservator in Mission: Excavating in Eastern Mediterranean

Aristotelis-Yeoryios Sakellariou

The article deals with the experience a conservator can gain, when working in projects carried on far away from his base, such as an excavation in the Eastern Mediterranean. The challenges were many (lack of information and communication), the problems to be solved arose every single day, the difficulties varied, especially when one was inexperienced and unprepared for such an assignment. Using the experience that he gained the hard way as well as representative examples and elucidating photographs, the author attempts to familiarize the reader with a "close up" of an excavation.